

Erken Dönem Göç Teorileri Üzerinden “Göçü” Anlamak

Abdulkadir Yüksel¹

Ömer Nabi Baykal^{2*}

Özet

Bu bölümün amacı; erken dönem göç teorilerini sistematik biçimde incelemek ve göç olgusunu bu yaklaşımlar üzerinden anlamaktır. İnsanlık tarihiyle yaşıt olan göç, bireylerin ve toplulukların ekonomik, siyasal, toplumsal, çevresel ve kültürel nedenlerle yaşadıkları mekânı terk ederek başka bir yere geçici ya da kalıcı olarak yerleşmelerini ifade eden çok boyutlu bir toplumsal süreçtir. Bu yönüyle göç, yalnızca mekânsal bir hareketlilik değil; aynı zamanda toplumsal yapıları, ekonomik ilişkileri, siyasal dengeleri ve kültürel etkileşimleri dönüştüren dinamik bir olgudur. Göç olgusunu açıklamaya yönelik geliştirilen erken dönem teoriler beş ana yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. İlk olarak Ravenstein’in Göç Teorisi, göçü belirli düzenlilikler ve “kanunlar” doğrultusunda açıklayan ilk sistematik kuramsal çaba olarak değerlendirilmekte; özellikle sanayileşme ve kentleşmenin göç üzerindeki etkilerine vurgu yapılmaktadır. İkinci olarak Marksist teori, göçü kapitalist üretim ilişkileri, sınıfsal yapı ve küresel eşitsizlikler bağlamında ele almakta; uluslararası göçü merkez-çevre ilişkileri ve emek piyasalarının yapısal ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmektedir. Üçüncü yaklaşım olan Stouffer’in Kesişen Fırsatlar Teorisi, göç kararlarını mesafeden ziyade bireylerin yol boyunca karşılaştıkları fırsatların sayısı ve niteliği üzerinden açıklamakta; göçün mikro düzeydeki dinamiklerine odaklanmaktadır. Dördüncü olarak Lee’nin sistematik hâle getirdiği İtme-Çekme Teorisi, göçü kaynak ve hedef bölgelerdeki itici ve çekici faktörler ile göç sürecindeki engeller çerçevesinde çok boyutlu bir süreç olarak ele almaktadır. Son olarak Petersen’in Göç Sınıflandırması, göçü bireysel irade düzeyleri ve tarihsel-toplumsal koşullar

- 1 Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, abdulcadiryuksel@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7038-1609>.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, obaykal@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8196-3735>

doğrultusunda ilkel, zorlama, yöneltilmiş, serbest ve kitlesel göç olmak üzere beş tipe ayırarak göç olgusunun heterojen yapısını ortaya koymaktadır. Genel olarak erken dönem göç teorilerinin göçün nedenlerini ve biçimlerini farklı düzeylerde açıklama çabalarını ortaya koymaktadır. Her bir yaklaşımın katkılarını ve sınırlılıklarını tartışarak göç olgusunun çok boyutlu ve dinamik doğasını vurgulamaktadır.

1. Giriş

Göç olgusu, insanlık tarihiyle yaşıt bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde insanlar; kimi zaman kendi iradeleriyle, kimi zaman ise zorlayıcı koşullar nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek durumunda kalmışlardır. Bu yer değiştirme süreci, insanların daha iyi yaşam koşullarına ulaşma isteğinden ya da hayatta kalma zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Göç hareketlerinin nedenleri incelendiğinde, bu nedenlerin dönemsel koşullara göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bazı dönemlerde iklim değişiklikleri ve doğal afetler göçe yol açarken, bazı dönemlerde savaşlar, siyasi baskılar veya ekonomik yetersizlikler belirleyici olmuştur. Tarih boyunca sıklıkla karşılaşılan bu göç hareketleri, günümüzde de farklı biçimler alarak devam etmekte ve küresel ölçekte önemli bir toplumsal mesele olmaya devam etmektedir (Kayahan-Yüksel ve Yüksel, 2022; Yüksel, Gücenmez ve Uyanık, 2024).

En genel anlamıyla göç, insanların çeşitli nedenlerle bulundukları yerden başka bir yere geçici ya da kalıcı olarak yer değiştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak göç olgusu yalnızca mekânsal bir hareketlilikten ibaret değildir; aynı zamanda çok boyutlu bir toplumsal süreçtir. Bu nedenle göç, sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, tarih, antropoloji, coğrafya, psikoloji ve hukuk gibi birçok disiplinin inceleme alanına girmektedir (Arslan, 2024). Her disiplin, göçü kendi kuramsal çerçevesi ve bakış açısı doğrultusunda ele almakta ve farklı tanımlar ortaya koymaktadır. Tanımlar arasında bazı farklılıklar bulunsa da her biri göç olgusunun belirli yönlerini açıklamada önemli katkılar sunmaktadır. Bu durum, göç konusunun disiplinler arası geniş bir akademik literatür oluşturmaya yol açmıştır. Göç kavramıyla doğrudan ilişkili olan bir diğer önemli kavram ise göçmen kavramıdır (Samanlı, 2021). Göçmen, göç sürecini yaşayan bireyi ifade etmekte olup, bu kavram da tıpkı göç gibi farklı disiplinler tarafından çeşitli açılardan ele alınmakta ve farklı tanımlamalarla açıklanmaktadır (Kayahan- Yüksel, 2020).

Göç, insanların dinî inançlar, ekonomik beklentiler, siyasi baskılar, toplumsal koşullar ya da çeşitli zorlayıcı nedenler doğrultusunda yaşadıkları coğrafi mekânı terk ederek başka bir yere taşınmaları sürecini ifade etmektedir. Bu yer değiştirme, bireylerin yaşamlarının tamamını kapsayabileceği gibi belirli bir zaman dilimini de içerebilmektedir. Göç, yalnızca bireysel bir tercih ya da

zorunluluk değil; aynı zamanda toplumsal yapının değişen ihtiyaçlarına yanıt veren bir uyum mekanizması olarak da değerlendirilmektedir. Toplumsal sistem içerisinde bozulan ekonomik, demografik veya sosyal dengelerin yeniden kurulmasında göç önemli bir rol üstlenmektedir (Kayahan-Yüksel ve Yüksel, 2022). Bu yönüyle göç, toplumların tarihsel gelişimi ve dönüşümü sürecinde ortaya çıkan, çoğunlukla tek yönlü bir uyum hareketi olarak kabul edilmektedir. Temelinde sosyal bir olgu olmasına rağmen göç, ekonomik faaliyetlerden kültürel etkileşimlere kadar yaşamın pek çok alanında köklü değişimlere yol açan önemli bir dönüşüm aracı hâline gelmiştir.

Göç süreci, çok sayıda farklı nedene dayanan ve dünya genelinde milyonlarca insanı hem olumlu hem de olumsuz biçimlerde etkileyen karmaşık bir yapıya sahiptir. Göç hareketleri; siyasal gelişmeler, ticari ilişkiler ve kültürel etkileşimlerle doğrudan bağlantılı olduğundan, yalnızca bireyleri değil toplumları, işletmeleri ve devletleri de çeşitli açılardan etkilemektedir. Bu süreç, bazı durumlarda ekonomik büyüme, iş gücü çeşitliliği ve kültürel zenginleşme gibi faydalar sağlarken; bazı durumlarda ise sosyal uyum sorunları, ekonomik maliyetler ve güvenlik endişeleri gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Göç, hem göç veren hem de göç alan ülkelerde yaşayan bireylerin yaşam koşullarını etkileyen çok sayıda faktörün bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Özellikle savaş, iç çatışmalar, çevresel felaketler ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle gerçekleşen ani ve düzensiz göç hareketleri, başta güvenlik olmak üzere birçok alanda ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Samanlı, 2024).

Günümüzde iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, insanların farklı coğrafyalara ulaşmasını geçmişe kıyasla çok daha kolay ve hızlı hâle getirmiştir. Küreselleşme sürecinin etkisiyle birlikte artan bu hareketlilik, uluslararası göçün yoğunlaşmasına ve dünya genelinde göçmen sayısının sürekli artmasına yol açmaktadır (Baykal, 2024). Ekonomik fırsatların küresel ölçekte yayılması, bilgiye erişimin kolaylaşması ve sınır ötesi etkileşimlerin artması, bireylerin başka ülkelerde yaşam kurma eğilimini güçlendirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda bazı araştırmacılar, içinde bulunduğumuz dönemi “göçler çağı” olarak tanımlamakta ve göç olgusunun çağımızın en belirleyici toplumsal dinamiklerinden biri hâline geldiğini vurgulamaktadır (Arslan, Çiçek ve Baykal, 2024; Özdemir, 2025). Göç hareketlerinin dünya nüfusunun önemli bir bölümünü doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilemesi, göç olgusunun özellikle sosyal bilimler alanında yoğun bir biçimde ele alınmasına yol açmıştır. Sosyologlar, iktisatçılar, siyaset bilimciler ve diğer sosyal bilimciler göçü farklı kuramsal çerçeveler içinde inceleyerek nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya çalışmaktadır. Ancak günümüzde göç olgusunu tüm yönleriyle kapsayabilen, tek ve bütüncül bir göç teorisi bulunmamaktadır. Geliştirilen göç teorileri incelendiğinde, göçün ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren ekonomik

koşulların yanı sıra kültürel, siyasi, toplumsal ve hatta iklimsel faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Bu durum, göçün çok boyutlu ve dinamik bir süreç olduğunu ve farklı bağlamlarda yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Arslan, Çiçek ve Baykal, 2017).

Bu çerçevede göç teorileri; bireylerin ve hanelerin karar alma süreçleri, ekonomik koşullar, toplumsal yapılar ve siyasi faktörler gibi çok sayıda değişkene dayanmaktadır. Bu teoriler, söz konusu değişkenlerin göç hareketlerini hangi yönlerde ve ne ölçüde etkilediğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Göç teorilerinin bir bölümü, insanların bulundukları yerden ayrılmalarına neden olan işsizlik, yoksulluk, siyasi baskı ve güvensizlik gibi itici faktörlere ağırlık verirken; diğer bir kısmı ise daha iyi yaşam koşulları, istihdam olanakları, eğitim imkânları ve güvenlik gibi göç edilen bölgelerin sunduğu çekici unsurları ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte, göç olgusunu yalnızca itici ve çekici faktörler üzerinden açıklamak yeterli görülmemekte; bireysel özellikler, merkez-çevre ilişkileri, aile ve akrabalık bağları, sosyal ağlar, iş gücünün niteliği ve beşerî sermaye gibi pek çok unsur da analizlere dâhil edilmektedir (Baykal, 2024). Göç teorileri, bu çok boyutlu yapıyı dikkate alarak göçün nedenlerini ve sonuçlarını farklı açılardan ele almakta ve tarihsel gelişim süreci içerisinde şekillenen bu yaklaşımlar doğrultusunda açıklamalar sunmaktadır (Kayahan-Yüksel, 2021). Bu yönüyle göç teorileri, göç olgusunun dinamik ve değişken doğasını anlamada önemli bir kuramsal çerçeve oluşturmaktadır.

2. Erken Dönem Göç Teorileri

Göç olgusunu açıklamaya yönelik geliştirilen erken dönem yaklaşımlar, ağırlıklı olarak nüfus hareketleri ve demografik değişimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Nüfus ve göç ilişkisini ele alan ilk sistematik teorik çalışmalar, 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve bu dönemde göç, daha çok bireylerin yaşadıkları yerden ayrılma kararları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımlar, göçü bireysel tercihlere ve ekonomik gerekçelere dayandırarak, göç eden nüfusun sayısal dağılımı ve yönü gibi unsurları ön plana çıkarmıştır. Ancak zamanla göç hareketlerinin yalnızca bireysel kararlarla açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu doğrultuda 20. yüzyıldan itibaren sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, coğrafya ve antropoloji gibi farklı disiplinlerin katkılarıyla, birbirinden farklı kavramsal çerçevelere ve teorik temellere dayanan göç teorileri geliştirilmeye başlanmıştır. Söz konusu teoriler, göçü yalnızca nüfus hareketi olarak değil; toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçlerle ilişkili çok boyutlu bir olgu olarak ele almıştır. Günümüzde bu teoriler, odaklandıkları düzeyler, kullandıkları analiz birimleri ve açıklama biçimlerine göre farklı şekillerde sınıflandırılmakta ve göç çalışmalarında

kapsamlı bir kuramsal zemin oluşturmaktadır. Bu çalışmada erken dönem göç çalışmaları

- Ravenstein’ın Göç Teorisi,
- Marksist Teori,
- Kesişen Fırsatlar Teorisi,
- İtme-Çekme Teorisi
- Petersen’in Göç Sınıflandırması

olarak beş farklı yaklaşım dahilinde literatür taramalarıyla açıklanacaktır.

2.1. Ravenstein’in Göç Teorisi

Ravenstein tarafından 1885 yılında kaleme alınarak yayımlanan “*Göç Kanunları*” başlıklı makale, göç olgusunu sistematik biçimde ele alan ve bu alandaki bilinen ilk kuramsal çalışma olarak kabul edilmektedir. Ravenstein’in, İngiltere’nin 1881 yılı nüfus sayımı verilerini temel alarak gerçekleştirdiği bu çalışma, göç hareketlerinin rastlantısal değil, belirli düzenlilikler ve ilkeler çerçevesinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Yazar, bu düzenlilikleri yedi temel madde hâlinde formüle etmiş ve bu ilkeleri “kanun” olarak adlandırmıştır (Yalçın, 2004).

Ravenstein’in göç kuramının ortaya çıktığı tarihsel bağlam, 19. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanan sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu dönemde sanayi üretiminin artması, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi ve kentlerde yoğunlaşan istihdam fırsatları, kırsal alanlardan kentlere doğru önemli nüfus hareketlerine yol açmıştır. Çağlayan’a (2006) göre bu yapısal dönüşümler, bireyleri daha iyi ekonomik koşullar ve yaşam standartları arayışıyla göçe yönelten temel itici faktörlerdir. Bu bağlamda, göç kuramlarının büyük ölçüde sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte geliştiği ve bu süreçlerin hız kazanmasıyla göç hareketlerinin kuramcılarının dikkatini çektiği görülmektedir.

Ravenstein, nüfus hareketlerinin belirli ve tekrar eden düzenlilikler gösterdiğini vurgulamak amacıyla “kanun” kavramını bilinçli biçimde kullanmıştır (Unat, 2002). Göç olgusunun belli yasalar çerçevesinde işlediğini savunduğu yedi göç kanunu şu şekilde özetlenebilir:

- Birinci kanuna göre, göç eden bireylerin büyük bir bölümü kısa mesafeli göçleri tercih etmektedir. Bu durum, göç edilen bölgelerde kademeli nüfus yer değiştirmelerine ve göç dalgalarına yol açmaktadır. Göç hareketlerinin yönü genellikle daha büyük ticaret ve sanayi merkezlerine doğrudur. Bu tür nüfus hareketlerinin sağlıklı biçimde

analiz edilebilmesi için, göç alan bölgelerdeki yerleşik nüfusun yoğunluğunun da dikkate alınması gerekmektedir.

- İkinci kanun, göçün etkilerinin yalnızca belirli bir bölgeyle sınırlı kalmadığını, aksine ülke genelinde hissedildiğini ifade etmektedir. Hızlı ekonomik büyüme ve kalkınma yaşayan bir kent, öncelikle çevresindeki yakın bölgelerden göç almaya başlamakta; bu bölgelerde ortaya çıkan nüfus boşluğu ise daha uzak alanlardan gelen göçmenlerle doldurulmaktadır. Böylece bir kentteki ekonomik gelişme, zincirleme biçimde ülke geneline yayılmaktadır. Aynı zamanda göç veren bölgelerde ortaya çıkan iş gücü açığı da yine çevre bölgelerden gelen nüfusla telafi edilmektedir.
- Üçüncü kanuna göre göç, kendi başına bir amaç değil, belirli hedeflere ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Bireyler yalnızca mekânsal bir yer değişikliği amacıyla değil, daha iyi ekonomik koşullara ve yaşam standartlarına ulaşma beklentisiyle göç etmektedir. Bu nedenle göçün yayılma (diffusion) ve emilim (absorption) aşamaları, aynı temel hedef doğrultusunda birbirini tamamlayan süreçlerdir. Ekonomik olarak gelişen kentler, göç yoluyla iş gücü ihtiyacını karşılarken, göçmenler de istihdam olanaklarına erişmiş olmaktadır.
- Dördüncü kanun, her göç hareketinin yeni bir göç hareketini tetiklediğini ileri sürmektedir. Bu durum, zincirleme bir reaksiyon ya da domino etkisi şeklinde açıklanabilir. Yoğun göç alan bölgeler, bir süre sonra aynı zamanda göç veren bölgeler hâline de gelmektedir.
- Beşinci kanuna göre, uzun mesafeli göçleri tercih eden bireyler genellikle doğrudan büyük sanayi ve ticaret merkezlerine yönelmektedir. Bu tür göçler, kısa mesafeli göçlerden farklı olarak ara duraklar olmaksızın, doğrudan büyük çekim merkezlerine gerçekleşmektedir.
- Altıncı kanun, göç alan kentlerde yaşayan yerleşik nüfusun göçe daha az eğilimli olduğunu ifade etmektedir. Kent sakinleri, yaşadıkları mekânla daha güçlü bir aidiyet ilişkisi kurduklarından, kırsal bölgelerde yaşayan nüfusa kıyasla göç etme konusunda daha isteksizdir.
- Yedinci ve son kanuna göre ise kısa mesafeli göçlerde kadınlar erkeklere oranla daha hareketlidir. Buna karşılık, uzun mesafeli göçlerde erkeklerin göç etme eğilimi daha yüksektir.

Ravenstein’e göre doğal afetler, baskıcı siyasal rejimler ve savaşlar gibi zorlayıcı nedenlerle gerçekleşen göçler mevcut olmakla birlikte, bu tür zorunlu göçler ekonomik refah arayışıyla yapılan göçlerden ayrı değerlendirilmelidir. Bununla birlikte yazar, göç olgusunun giderek artan ve durdurulamaz bir süreç

olduğunu savunmaktadır. Yalçın'a (2004) göre bu durum, sanayi ve ticaret merkezlerinin sürekli genişlemesinden kaynaklanmaktadır. Sanayi ve ticaretin büyümesi yavaşlasa dahi, bu kez bireysel ve psikolojik faktörler devreye girerek göç hareketlerinin devam etmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, Ravenstein'in göçü süreklilik arz eden bir toplumsal olgu olarak ele aldığını göstermektedir.

Ekonomi temelli bu genel kuramsal yaklaşımlar, bireylerin ekonomik imkânların sınırlı olduğu bölgelerden daha güçlü ekonomik yapılara sahip bölgelere ya da aşırı nüfus yoğunluğu bulunan alanlardan daha seyrek nüfuslu alanlara yöneldiğini varsaymaktadır. Göç olgusu, bu çerçevede sanayi ve ticaretteki hareketlilikle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Ancak Castles ve Miller'a (2008) göre Ravenstein'in bu yaklaşımı, bireysel düzeyde açıklamalar sunması ve günümüzün karmaşık göç dinamiklerini yeterince kapsayamaması nedeniyle güncelliğini büyük ölçüde yitirmiş, hatta çağ dışı bir nitelik kazanmıştır.

2.2. Marksist Teori

Marksist kuram, göç olgusunu doğrudan ve bütüncül biçimde açıklamaya yönelik bağımsız bir teori ortaya koymamış olmakla birlikte, Karl Marx'ın özellikle *Kapital* adlı eserinde geliştirdiği analizler, modern göç çalışmalarına önemli kavramsal katkılar sunmaktadır. Marx, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş sürecinde yaşanan yapısal dönüşümlerin, kırdan kente doğru yoğun nüfus hareketlerini tetiklediğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda, üretim araçlarının mülkiyet yapısında meydana gelen değişimler ve emek gücünün metalaşması, köylü nüfusun topraktan koparılmasına ve kent merkezlerinde yoğunlaşan ücretli emek piyasalarına yönelmesine yol açmıştır. Ayrıca Marx, kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel oluşumunda sömürgecilik ve köleliğin belirleyici rolüne dikkat çekerek, bu süreçlerin zorunlu ve kitlesel göç hareketleriyle yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Yalçın, 2004).

1970'li yıllardan itibaren göç kuramları, Marksist politik ekonominin yeniden yorumlanmasıyla birlikte önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönemde geliştirilen ikili işgücü piyasası yaklaşımı, bağımlılık teorisi ve dünya sistemi teorisi, uluslararası göçün nedenlerini bireysel tercihlerden ziyade tarihsel olarak inşa edilmiş yapısal güç ilişkileri çerçevesinde ele almıştır. Söz konusu teorik yaklaşımlar, küresel ölçekte eşitsiz biçimde dağılan ekonomik ve siyasal gücün, göçü kaçınılmaz bir sonuç hâline getirdiğini savunmaktadır. Bu perspektife göre göç, sermaye açısından ucuz ve esnek işgücünün uluslararası dolaşımı anlamına gelmekte; bu durum, küresel kapitalist sistemin sömürücü ve dengesizleştirici doğasını yeniden üretmektedir (Dedeoğlu & Ekiz Gökmen, 2011).

İkili işgücü piyasası yaklaşımı, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde emek piyasalarının yapısal olarak ikiye bölünmüş olduğunu ileri sürmektedir. Birincil işgücü piyasası, yerli işgücüne yönelik, görece yüksek ücretli, güvenceli ve statü bakımından avantajlı işlerden oluşurken; ikincil işgücü piyasası, düşük ücretli, güvencesiz, ağır ve toplumsal olarak itibarsız işler içermektedir. Yerli işçilerin genellikle tercih etmediği bu ikinci segment, büyük ölçüde göçmen işçiler tarafından doldurulmaktadır. Özellikle kayıt dışı statüde çalışan göçmenler, pazarlık güçlerinin zayıflığı nedeniyle kötü çalışma koşullarını kabul etmek zorunda kalmakta; buna karşın bu koşullar, geldikleri ülkelerde karşılaştıkları yoksulluk ve işsizlikle kıyaslandığında görece olarak daha cazip görünmektedir. Bu yaklaşım, niteliksiz işgücünün merkez ülkelere yönelen uluslararası göçünü yapısal bir zorunluluk olarak açıklamaktadır (Uyanık, 1999; Samanlı, 2024).

Neo-Marksist bağımlılık teorisi ise, neo-klasik göç yaklaşımlarının savunduğu “ücret farklılıklarının zamanla dengeleneceği ve göçün bu denge sağlandığında sona ereceği” varsayımına köklü bir eleştiri getirmektedir. Bağımlılık teorisyenlerine göre göç, eşitsizlikleri ortadan kaldıran geçici bir süreç değil, aksine küresel eşitsizlikleri yeniden üreten ve sürdüren bir mekanizmadır. Uluslararası göç, azgelişmiş veya çevre ülkelerin, gelişmiş merkez ülkelerle bütünleştiği tarihsel sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu süreçte, çevre ülkelerde yaşayan geniş nüfus kesimleri ya kendi ülkeleri içinde kırsaldan kente göç etmekte ya da hayatta kalma stratejisi olarak uluslararası göç yollarına yönelmektedir.

Bu çerçevede Marksist ve neo-Marksist açıklamalar, göçmenleri kapitalist sistemin eşitsiz gelişme dinamiklerinin taşıyıcıları olarak ele almaktadır. Çevre ülkelerden merkez ülkelere yönelen göçmenler, çoğunlukla ikincil işgücü piyasalarına dâhil edilmekte ya da Marx’ın kavramsallaştırdığı “yedek sanayi ordusu”nun bir parçası hâline gelmektedir. Bu teorik perspektif, göçmen emeğini sermayenin ihtiyaçlarına göre işe alınan veya sistem dışına itilen esnek bir rezerv güç olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bireylerin küresel ekonomik ve siyasal yapılar karşısında özgür ve rasyonel tercihlerle göç ettiklerini varsaymak, bu yaklaşımlar açısından gerçekçi değildir.

Bununla birlikte, Marksist kuramların önemli sınırlılıklar taşıdığı da belirtilmelidir. Göçü esas olarak sınıfsal ve ekonomik ilişkiler üzerinden ele alan bu teorik çerçeve, toplumsal cinsiyet, etnisite ve kültürel farklılıklar gibi göç deneyimini şekillendiren diğer toplumsal boyutları büyük ölçüde ihmal etmiştir. Özellikle kadın göçü, uzun süre erkek göçmenleri takip eden ikincil bir olgu olarak değerlendirilmiş; kadınların göç kararlarındaki özerkliği ve deneyimleri yeterince analiz edilmemiştir. Bu nedenle bireysel karar alma

süreçlerinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin göç analizlerine dâhil edilmesi gerekliliği giderek daha fazla vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak Marksist teori, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş sürecinde ortaya çıkan göç hareketlerini açıklamada önemli bir kuramsal katkı sunmakla birlikte, farklı tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlamlarda ortaya çıkan göç biçimlerini açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Bu durum, göç olgusunun çok boyutlu yapısını kavrayabilmek için Marksist yaklaşımların diğer kuramsal perspektiflerle birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

2.3. Kesişen Fırsatlar Teorisi

Samuel A. Stouffer, 1940 yılında yayımladığı *“Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafe ile İlişkili Kuram”* başlıklı çalışmasında, göç olgusunu mekânsal mesafe kavramı üzerinden ele almış ve göç kararlarının yalnızca fiziksel uzaklıkla açıklanamayacağını ileri sürmüştür. Stouffer, bu çalışmasında göç ile mesafe arasındaki ilişkiyi sorgularken, bireylerin hareketliliğini belirleyen temel unsurun gidilecek yerin uzaklığından ziyade, yol boyunca karşılaşılan fırsatların niteliği ve sayısı olduğunu savunmuştur. Araştırmasının ampirik temelini, Amerika Birleşik Devletleri’nin Ohio eyaletinde yer alan Cleveland kentinin Metropolitan semtindeki ikametgâh değişimlerine ilişkin veriler oluşturmaktadır. Söz konusu veriler 1933- 1935 yılları arasındaki nüfus hareketliliğini kapsamaktadır.

Stouffer, göç davranışını daha iyi açıklayabilmek amacıyla yalnızca mekânsal hareketlilik örneklerini değil, bireylerin eğitim tercihlerine ilişkin kararlarını da incelemiştir. Özellikle öğrencilerin neden belirli bir kolejde eğitim almak istediklerine yönelik yapılan anket çalışmalarını değerlendiren Stouffer, bu tercihlerde belirleyici unsurun çoğunlukla coğrafi yakınlık olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde, belirli bir bölge açısından A noktasından B noktasına gitmenin bazı bireyler için daha cazip görülürken, başka bireyler açısından B’den A’ya yönelmenin daha çekici bulunmasının temel nedeninin yine mesafeyle ilişkili algılar ve bu mesafe boyunca karşılaşılan imkânlar olduğunu vurgulamıştır (Stouffer, 1940).

Stouffer’ın geliştirdiği kesişen fırsatlar kuramı, göç ile mesafe arasında zorunlu ve doğrusal bir ilişki bulunduğunu yönündeki klasik varsayımları reddetmektedir. Bu yaklaşıma göre, belirli bir mesafeye gerçekleşen göçmen sayısı, o mesafede yer alan toplam fırsatların miktarıyla doğru orantılıdır. Buna karşılık, göç rotası üzerinde yer alan ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek alternatif fırsatların sayısı arttıkça, daha uzak bir noktaya göç etme olasılığı azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, göç kararını belirleyen temel unsur mesafenin kendisi değil, bireylerin hedeflerine ulaşmalarını sağlayabilecek fırsatların yol

boyunca ne ölçüde “kesiştigi”dir. Ayrıca Stouffer, göç eden kişi sayısının, gidilen mesafedeki fırsatların artış hızına paralel olarak yükseldiğini ileri sürmektedir (Stouffer, 1940).

Bununla birlikte, kesişen fırsatlar kuramı literatürde çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Yalçın’ın (2004) bu teoriye yönelttiği iki temel eleştiri öne çıkmaktadır. İlk olarak, kuram kentlerde veya bölgelerde mevcut olan “fırsatların” nicel olarak nasıl ölçüleceğine dair net bir metodolojik çerçeve sunmamaktadır. Fırsat kavramının soyut ve göreceli bir nitelik taşıması, teorisinin ampirik olarak sınanmasını güçleştirmektedir. İkinci olarak ise bu yaklaşım, kapitalist üretim ilişkilerinin işgücü piyasasında yarattığı yapısal dinamikleri yeterince dikkate almamaktadır. Karl Marx’ın “yedek sanayi ordusu” kavramıyla ifade ettiği üzere, kapitalist sistemin sürekliliği, işgücü piyasasında belirli bir işsizler kitlesinin varlığına dayanmaktadır.

Bu bağlamda, göçün yalnızca bireylerin karşılaştıkları fırsatlara göre şekillendiğinin varsayılması, işçiler arasındaki rekabetin ve ücretlerin baskılanmasına yönelik yapısal mekanizmaları göz ardı etmektedir. Eğer göç hareketleri Stouffer’ın öne sürdüğü biçimde sorunsuz ve tamamen fırsat temelli işleseydi, işgücü arzı ile talebi arasındaki rekabet sınırlı kalacak; bu durum ücretlerin yükselmesine ve dolayısıyla kapitalist işletmelerin kâr oranlarının düşmesine yol açacaktı. Oysa pratikte kapitalist ekonomilerde böyle bir denge durumunun kalıcı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle kesişen fırsatlar kuramı, göç olgusunu mikro düzeyde açıklamada önemli katkılar sunsa da makro düzeydeki ekonomik ve sınıfsal ilişkileri yeterince hesaba katmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

2.4. İtme- Çekme Teorisi

Göç olgusu, insanlık tarihi boyunca süreklilik arz eden ve tek bir nedene indirgenemeyecek ölçüde karmaşık bir toplumsal süreçtir. Bireylerin ya da toplulukların yer değiştirme kararları; siyasal baskılar, dini ve etnik temelli çatışmalar, iç savaşlar ve güvenlik kaygıları gibi zorlayıcı faktörlerin yanı sıra işsizlik, düşük ücretler, yetersiz çalışma koşulları ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler gibi ekonomik etmenlerden de kaynaklanabilmektedir. Bununla birlikte doğal afetler, iklim koşullarındaki değişimler, sağlık ve eğitim olanaklarına erişim, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, akademik ve mesleki kariyer beklentileri ile demografik yapıdaki dönüşümler de göç süreçlerini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu çok boyutlu yapı, göçün yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamayacağını; aynı zamanda siyasal, ekonomik ve toplumsal bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Göç olgusunu bu çok yönlü yapısı içinde ele alan yaklaşımlardan biri de itme-çekme kuramıdır. Bu kuram, göç hareketlerini bireyleri yaşadıkları yerlerden uzaklaştıran itici faktörler ile başka mekânlara yönelten çekici faktörler çerçevesinde analiz etmektedir. Aynı zamanda göç sürecinin yalnızca bir başlangıç ve varış noktasıyla sınırlı olmadığını; bu iki nokta arasında karşılaşılan hukuki, ekonomik, sosyal ve psikolojik engellerin de göç kararları üzerinde belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır. İtme-çekme kuramı ilk kez 1966 yılında Everett S. Lee tarafından sistematik bir çerçeveye kavuşturulmuş, daha sonraki yıllarda farklı araştırmacıların katkılarıyla geliştirilerek göç literatüründe temel kuramsal yaklaşımlardan biri hâline gelmiştir.

Lee'ye göre göç, bireylerin ya da grupların bulundukları yerden başka bir yere yarı kalıcı veya kalıcı biçimde ikametgâh değişikliği yapmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Lee, göçü yalnızca mesafeye bağlı bir hareketlilik olarak ele almamış; kısa veya uzun mesafeli olmasına, gönüllü ya da zorunlu şekilde gerçekleşmesine ve iç ya da dış göç ayrımına bakılmaksızın, tüm göç biçimlerini ortak bir toplumsal olgu olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede her göç eylemi, süresi ve niteliği ne olursa olsun, bir çıkış noktası, bir varış noktası ve bu iki nokta arasında çeşitli engellerin bulunduğu bir süreç olarak ele alınmalıdır (Lee, 1966).

İtme-çekme kuramının temel bileşenlerine vurgu yapan Lee, göçü etkileyen faktörleri pozitif, negatif ve nötr olmak üzere üç ana kategori altında incelemiştir. Pozitif faktörler, bireyler için cazip fırsatlar sunan unsurları ifade ederken; negatif faktörler, bireyleri mevcut yaşam alanlarından uzaklaşmaya zorlayan olumsuz koşulları kapsamaktadır. Nötr faktörler ise bireyler açısından belirleyici olmayan ya da etkisi kişiden kişiye değişen unsurları temsil etmektedir. Bu faktörlerin algılanışı ve önem derecesi, bireylerin sosyoekonomik konumlarına, yaşlarına, cinsiyetlerine, eğitim düzeylerine ve yaşam beklentilerine göre farklılık gösterebilmektedir.

Lee'nin (1966) modeline göre göç sürecini başlatan dört temel unsur bulunmaktadır: yaşanılan yere ilişkin faktörler, göç edilmesi planlanan yere ilişkin faktörler, göç sürecine dâhil olan engeller ve bireysel özellikler. Yaşanılan yerle ilgili faktörler, işsizlik, düşük ücretler, yetersiz kamu hizmetleri, siyasal istikrarsızlık, toplumsal dışlanma ve güvenlik sorunları gibi itici unsurları içermektedir. Buna karşılık göç edilen yerle ilgili faktörler; daha yüksek refah düzeyi, gelişmiş ekonomik yapı, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetleri, güvenli yaşam koşulları ve sosyal haklar gibi çekici unsurlardan oluşmaktadır. Göç sürecine dâhil olan engeller ise mesafe, ulaşım maliyetleri, yasal düzenlemeler, vize ve çalışma izinleri, dil bariyerleri ve kültürel uyum sorunları gibi çeşitli sınırlayıcı etmenleri kapsamaktadır.

İşgücü piyasaları bağlamında ele alındığında, itme-çekme kuramı özellikle ekonomik farklılıklara dayalı göç hareketlerini açıklamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Düşük ücretler, güvencesiz çalışma koşulları ve sosyal güvenlik yoksunluk gibi olumsuz durumlar, bireyler için güçlü itici faktörler oluştururken; refah düzeyi yüksek, sanayileşmiş ve istihdam olanakları geniş ülkeler, daha iyi çalışma koşulları ve cazip özlük hakları sunmaları nedeniyle çekici merkezler hâline gelmektedir (Uyanık, 2017; Şeren-Kurular, 2018). Aksoy’a (2012) göre bu durum, uluslararası işgücü göçünün temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Ancak bu çekicilik, her birey için aynı düzeyde etkili olmamakta; bireysel beklentiler, risk algısı ve yaşam stratejileri göç kararlarının şekillenmesinde belirleyici olmaktadır.

Sonuç olarak itme-çekme kuramı, göç olgusunu çok boyutlu bir süreç olarak ele alması ve hem kaynak hem de hedef ülkelere ilişkin faktörleri aynı anda değerlendirmesi bakımından göç literatüründe önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, bireylerin göç kararlarını yalnızca rasyonel değerlendirmelere dayandırması nedeniyle eleştirilmekte ve yapısal eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve küresel güç dengeleri gibi unsurların analize daha fazla dâhil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

2.5. Petersen’in Göç Sınıflandırması

İtme ve çekme faktörleri çerçevesinde göç olgusunu ele alan bir diğer önemli kuramcı William Petersen’dir. Petersen, göç çalışmalarında sıkça karşılaşılan ve bireyleri homojen varsayan yaklaşımlara eleştirel bir tutumla yaklaşmaktadır. Özellikle göçün evrensel ve “doğal” bir davranış biçimi olduğu yönündeki kabulleri sorgulayan Petersen, çalışmasına “Eğer tüm insanlar aynı koşullara sahip ve aynı özellikleri taşıyorsa, neden bazı bireyler göç etmeyi tercih ederken diğerleri yerinde kalmaktadır?” sorusuyla başlamaktadır (Petersen, 1958). Bu sorgulama, göç kararlarının yalnızca yapısal faktörlerle değil, bireysel farklılıklar ve toplumsal konumlar dikkate alınarak analiz edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Petersen’in temel amacı, itme ve çekme faktörlerinin ardında yatan daha derin ve belirleyici nedenleri açığa çıkarmaktır. Ona göre göç, belirli bir zaman ve mekân bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gereken tarihsel bir süreçtir. Bu nedenle tarihsel döngünün ve toplumsal koşulların göz ardı edilmesi, göç olgusunun eksik ya da yanlış yorumlanmasına yol açmaktadır. Petersen, belirli bir dönemde göçü tetikleyen bir itici faktörün, farklı bir tarihsel bağlamda ya da değişen koşullar altında çekici bir unsur hâline gelebileceğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, göç nedenlerinin sabit ve değişmez olmadığını; aksine zamanla

dönüşen toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçlere bağlı olarak yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Ekonomik yapının göç üzerindeki etkisini merkezî bir unsur olarak kabul eden Petersen, ekonominin genel durumunun her zaman göç açısından önemli bir belirleyici olduğunu belirtmektedir. Ancak Petersen'e göre ekonomik koşulların göç üzerindeki etkisi, tüm bireyler için aynı şekilde tezahür etmemektedir. Ekonomik dalgalanmalar; üst, orta ve alt toplumsal sınıfları farklı biçimlerde etkilemekte, bu da bireylerin göç karşısındaki tutum ve tepkilerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Örneğin ekonomik krizler, alt sınıflar açısından hayatta kalma stratejisi olarak göçü gündeme getirirken; orta sınıflar için statü kaybını önleme ya da mevcut yaşam standartlarını koruma aracı olarak görülmekte; üst sınıflar açısından ise yatırım, kariyer veya yaşam tarzı tercihleri doğrultusunda şekillenebilmektedir.

Bu bağlamda Petersen, göç olgusunun yalnızca ekonomik göstergeler üzerinden değil, aynı zamanda bireylerin sınıfsal konumları, sosyal statüleri ve yaşam beklentileri dikkate alınarak analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Göç hareketlerini anlamlandırabilmek ve sistematik biçimde sınıflandırabilmek için, ekonomik yapının farklı toplumsal gruplar üzerindeki etkilerinin ayrıntılı biçimde incelenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, göçü hem bireysel hem de yapısal düzeyde ele alan daha bütüncül bir perspektif sunmaktadır.

Petersen, bu çok boyutlu yaklaşım doğrultusunda bireysel ve sınıfsal farklılıkları gözeterek beş temel göç tipi tanımlamıştır. Bu sınıflandırma, göçün nedenlerine, biçimlerine ve sonuçlarına göre farklılaşan göç hareketlerini daha net biçimde kavramayı amaçlamaktadır. Petersen'in geliştirdiği bu tipoloji, göç literatüründe göçün tek tip ve homojen bir olgu olarak ele alınmasına karşı önemli bir kuramsal katkı sunmakta; göç kararlarının arkasındaki karmaşık motivasyonları ve toplumsal bağlamı görünür kılmaktadır.

William Petersen, göç olgusunu tek tip bir süreç olarak ele almanın açıklayıcı gücünü sınırladığını savunarak, tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak farklılaşan göç biçimlerini tipolojik bir çerçeve içerisinde sınıflandırmıştır. Petersen'in geliştirdiği bu sınıflandırma, göçün nedenlerini, aktörlerin irade düzeylerini ve göçün gerçekleşme biçimlerini dikkate alan kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda Petersen, göç hareketlerini ilkel göç, zorlama göç, yönlendirilmiş göç, serbest göç ve kitlesel göç olmak üzere beş temel kategori altında incelemiştir.

- İlkel göç, doğal çevrenin bireyler ve topluluklar üzerindeki baskısı sonucu ortaya çıkan göç biçimlerini ifade etmektedir. Bu göç türü,

kuraklık, olumsuz iklim koşulları, verimsizleşen topraklar ve çevresel kaynakların tükenmesi gibi doğa temelli etmenlerin insanları yaşadıkları alanlardan uzaklaştırmasıyla şekillenmektedir. İlkel göç, esas olarak bireylerin ya da toplulukların doğal güçlerle başa çıkmakta zorlanmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu tür göçlerde göç eden grupların, mümkün olduğunca alışık oldukları yaşam biçimlerini sürdürebilecekleri benzer çevresel koşullara yönelme eğilimi dikkat çekmektedir. Örneğin, pastoral yaşam tarzını benimsemiş topluluklar, hayvancılığa elverişli otlaklara ulaşabilmek amacıyla göç etmekte; bu koşulları sağlayacak bir alan buluncaya kadar göçebe bir yaşam sürdürmektedirler. Dolayısıyla ilkel göç, çevresel zorunluluklarla şekillenen ve kültürel sürekliliği koruma çabasıyla iç içe geçmiş bir hareketlilik biçimi olarak değerlendirilebilir.

- Zorlama göç, bireylerin ya da toplulukların kendi iradeleri dışında, siyasal veya askerî gücü elinde bulunduran bir otorite tarafından yer değiştirmeye mecbur bırakıldığı göç türünü ifade etmektedir. Bu göç biçiminde göç edenlerin alternatif bir seçeneği bulunmamakta; göç kararı, tamamen dışsal baskılar sonucunda alınmaktadır. Tarih boyunca farklı dönemlerde uygulanan sürgün politikaları, etnik temizlik girişimleri ve zorunlu yer değiştirmeler bu göç türüne örnek teşkil etmektedir. Özellikle Nazi Almanyası'nın Yahudi nüfusu hedef alan uygulamaları, zorlama göçün en çarpıcı tarihsel örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu tür göçlerde belirleyici olan unsur, göçmenin kendi tercihleri değil, göçe zorlayan otoritenin iradesidir. Ayrıca güçlü grupların, zayıf toplulukları yaşadıkları alanlardan uzaklaştırması, zorlama göçün tarihsel sürekliliğini ortaya koymaktadır.
- Yöneltilmiş göç, göçmenlerin biçimsel olarak göç edip etmeme konusunda sınırlı bir karar yetkisine sahip oldukları, ancak fiiliyatta seçeneklerinin büyük ölçüde daraltıldığı göç türünü ifade etmektedir. Bu göç biçiminde bireyler, çoğunlukla ekonomik zorunluluklar veya sözleşmeye dayalı yükümlülükler nedeniyle göçe yönlendirilmektedir. Petersen, bu tür göçleri özellikle sömürgecilik döneminde uygulanan kölelik benzeri emek sistemleri üzerinden açıklamaktadır. Örneğin, İngiliz sömürgelerine sözleşmeli işçi olarak gönderilen emekçilerin, borçlandırma yoluyla çalışma sürelerinin fiilen uzatıldığı ve bu durumun niteliksiz işgücünün geri dönüşünü büyük ölçüde engellediği bilinmektedir. Bu sistemde göçmenlerin iradesi sınırlı olmakta ve bireyler büyük ölçüde pasif aktörler hâline gelmektedir. Dolayısıyla yöneltilmiş göç, görünürde gönüllü olmakla birlikte,

yapısal zorlamalar nedeniyle özgür bir tercih olarak değerlendirilmesi güç olan bir göç biçimi olarak tanımlanabilir (Petersen, 1958).

- Serbest göç, Petersen'in tipolojisinde bireysel iradenin en belirgin biçimde ortaya çıktığı göç türünü temsil etmektedir. İlkel, zorlama ve yöneltilmiş göç türlerinden farklı olarak, serbest göçte bireyler veya gruplar üzerinde doğrudan bir zorlayıcı unsur ya da kaçınılmaz bir itici güç bulunmamaktadır. Bu göç biçiminde göçmen, göç kararını bilinçli, kararlı ve gönüllü bir şekilde almakta ve hareketliliğini bu doğrultuda gerçekleştirmektedir. Serbest göç, genellikle büyük ölçekli kitlesel hareketlerden ziyade, bireysel tercihlere dayalı ve kişisel motivasyonlarla şekillenen göçleri kapsamaktadır. Eğitim, kariyer, yaşam tarzı ya da bireysel beklentiler gibi unsurlar, bu göç türünde belirleyici rol oynamaktadır.
- Kitlesel göç ise Petersen'e göre göç olgusunun tarihsel gelişiminde ileri bir aşamayı temsil etmektedir. Bu göç türü, özellikle teknolojik ilerlemelerle birlikte ulaşım ve iletişim olanaklarının genişlemesine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Petersen, ulaşım altyapısındaki gelişmelerin göçü bireysel bir eylem olmaktan çıkararak kolektif bir olgu hâline dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Kitlesel göçün ayırt edici özelliği, geniş nüfus gruplarının eş zamanlı ve benzer motivasyonlarla hareket etmesidir. Bu süreçte, serbest göç kapsamında Amerika ve Avrupa'ya yönelen öncü bireysel göçmenlerin oynadığı rol önemlidir. Öncü göçmenler, göç ettikleri toplumların yaşam tarzlarını benimseyerek edindikleri deneyimleri ve kazanımları geldikleri toplumlarla paylaşmış; kurdukları sosyal ağlar aracılığıyla yeni göçmenleri teşvik etmişlerdir. Böylece teknolojik gelişmelerle birlikte güçlenen göçmen ağları, göçün kitlesel bir nitelik kazanmasına zemin hazırlamıştır (Petersen, 1958).

Petersen'in geliştirdiği göç tipolojisi, göç olgusunu yalnızca mekânsal bir yer değiştirme olarak değil, aynı zamanda bireysel tercihler ile toplumsal yapıların etkileşimi içinde ele alması bakımından göç sosyolojisi literatüründe önemli bir kuramsal katkı sunmaktadır. Bu tipoloji, göç hareketlerinin hem mikro düzeyde bireysel motivasyonlarını hem de makro düzeyde siyasal, ekonomik ve tarihsel koşullarını birlikte değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Petersen'in sınıflandırması, göçün tek bir nedene indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya koyarak, farklı göç türlerinin aynı anda birden fazla belirleyici faktör tarafından şekillendirilebileceğini göstermektedir.

Özellikle “yöneltilmiş göç” ile “zorlama göç” arasında yaptığı kavramsal ayırım, Petersen'in yaklaşımını çağdaş göç analizleri açısından dikkat çekici

kılmaktadır. Bu ayrım sayesinde, göçmenlerin göç sürecindeki irade düzeyleri ve yapısal zorlamalar daha net biçimde ayırt edilebilmekte; görünürde gönüllü gibi görünen ancak fiilen sınırlı seçeneklere dayanan göç biçimleri daha sağlıklı biçimde analiz edilebilmektedir. Fussell'e (2012) göre Petersen'in bu ayrıntılı sınıflandırması, günümüz göç hareketlerinin karmaşık yapısını anlamlandırmada hâlen geçerliliğini korumakta ve çağdaş göç çalışmalarında analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 295-298.
- Arslan, E. (2024). Düzensiz Göçleri Engellemede Sınır Güvenlik Duvarlarının Caydırıcılığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 95, 13-33.
- Arslan, E., Çiçek, A. & Baykal, Ö. N. (2017). Uluslararası Göçün Kentsel Yaşama Etkilerini ve Yerel Düzeyde Göç Politikalarını Yerel Yönetim Stratejik Planlarından Okumak: Kilis, Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep Örnekleri. *Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu (Kaysem 11) Bildiriler Kitabı*. Elâzığ.
- Arslan, E., Çiçek, A. & Baykal, Ö. N. (2021). Türkiye'deki siyasal partilerin göçü koruma altındaki Suriyeliler sorununa bakışı üzerine bir inceleme. F. T. Emimi & E. Arslan (Ed.), *İktisadi ve idari bilimler alanında uluslararası araştırmalar* içinde (ss. 93-123). Eğitim Yayınevi.
- Baykal, Ö.N. (2024). *Göçmenlere yönelik istihdam politikaları*, Dezavantajlı Gruplar ve İstihdam Politikaları (Ed: Uyanık, Y ve Yüksel, A.), İstanbul: Efe-akademi Yayınları
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (B. U. Bal, & İ. Akbulut, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- Dedeoğlu, S. (2016) *Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçiler, mevcut durum raporu: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine*, Ankara: Kalkınma Atölyesi Altan Matbaası.
- Everett, L. (1996). A Theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57
- Fussel, E. (2012). Space, time and volition: dimensions of migration theory, 25-52, (Ed.). Rosenblum, M. R. ve Tichenor, D. J., *The Oxford Handbook of the Politics of International Migration*, USA: Oxford University Press.
- Kayahan Yüksel, D. ve Yüksel, A. (2022). Göç ve dil edinimi: Türkiye'de mevcut durum ve eğitim politikaları üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 158- 169. DOI: 10.29000/rumelide.1192514.
- Kayahan-Yüksel, D. (2020). Değişen dünyada ayrımcılığa karşı kapsayıcı eğitim, (Ed. M. Kanak ve M. Ersoy) Değişen dünyada çocuk içinde (s.161-177). Eğitim Yayıncılık.
- Kayahan-Yüksel, D. (2021). Pozitif ayrımcılık ve eğitimde fırsat eşitliği (Ed. M. Kanak ve M. Ersoy) Pozitif Eğitim içinde (s. 281-305). Eğiten Yayıncılık.
- Özdemir, Ö. C. (2025). Gündem belirleme kuramı bağlamında sivil toplum kuruluşlarının siyasal iletişimdeki rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi*

- Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27(48), 431- 446. <https://doi.org/10.18493/kmusckad.1510824>
- Petersen, W. (1958). A General typlogy of migration, *American Sociological Review*, 23 (3), 256-266.
- Samanlı, R. (2021). Birleşmiş Milletler’in Engelsiz Yaşamı Oluşturma Çabaları Doğrultusunda Sosyal Koruma Politikalarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 5(1), 15-33. <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2021.368.2>
- Samanlı, R. (2024). Hak temelli yaklaşım çerçevesinde göçmen işgücünün çalışma hayatının değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (47), 825-858. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1488411>
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility And Distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Şeren-Kurular, G.Y., (2018). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe politikalarının feminist kökenleri, *Fe Dergi* 10(1), 94-108.
- Unat, N. A. (2002). *Bitmeyen Göç Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uyanık, Y. (1999). Dualist (İkili) işgücü piyasası teorisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(3), 1-8.
- Uyanık, Y. (2017). Nüfus yaşlanmasının işgücü piyasaları üzerindeki etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 72-94.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yüksel, A., Gücenmez, T., & Uyanık, Y. (2024). A methodological look at the recent history of the social policy discipline. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 227-239. <https://doi.org/10.11611/yead.1380281>